

med NOB, ampak v pomanjkanju že formiranih kadrov za sodobno zgodovino. Za to obdobje se mladi raziskovalci doslej niso odločili zaradi majhne časovne odmaknjenosti, pa tudi zaradi nezadovoljivih finančnih razmer. Več diplomskih in seminarjskih nalog s to problematiko v zadnjem času pa kaže za povojni razvoj večje zanimanje. To moramo nujno spodbujati, da bi končno lahko prebili zaostajanje na tem področju.

Pri ostalih znanstvenih panogah je položaj različen. Pravniki in ekonomisti so že storili nekatere korake. V različnem obsegu to velja za vsa področja, povsod je napisanih več študij, analiz, statistik ipd., manjka pa sinteza, ki bi zgodovinarju podajala celovite podobe. Zato bo nujno sodelovati z raziskovalci z drugih področij.

V razpravi je dr. Dušan Biber govoril o nezadovoljivih pogojih raziskovalnega dela in o nezadostnem publiciranju tako v domačem, kot v tujih jezikih, kar zlasti v svetu ustvarja vtis, da je pri nas storjenega manj, kot je v resnici. Ravno tako premalo spremljamo pisanje o razvoju NOB in Jugoslavije po vojni.

V zvezi z arhivsko problematiko je Jože Žontar poudaril precejšnje uspehe arhivističnega dela, posebej na področju krajevne zgodovine. Omenil je več dobrih del, ki so nastala tudi na podlagi sodobnejše problematike, meni pa, da je gradiva dovolj in da ga je z vztrajnim in potrpežljivim delom mogoče uporabljati.

Posvetovanje je doseglo svoj osnovni namen. Ugotovilo je stanje, iz katerega bomo izhajali pri nadaljnjem delu. Posebej natančno je opredelilo vprašanje periodizacije, spoznali smo vrsto metodoloških problemov in dobili nazoren vpogled v arhivsko problematiko. Več besed je bilo posvečenih kadrovskim in finančnim pogojem dela. Vse to pa pomeni le začetek dolgoročnih naporov, da bi uresničili nujno potrebno delo, ki je po mnenju strokovnjakov in odgovornih družbeno-političnih dejavnikov dobilo prednostni značaj.

Z delom moramo nemudoma nadaljevati in obstoječi projekt »Zgodovina Slovencev 1918—1945« raztegniti do danes, izdelati kronologijo in bibliografijo, določiti prednostne naloge in začeti s pripravo monografij. Stalno pa bo potrebno bdeti nad postopnim izboljševanjem materialnih in kadrovskih razmer in skrbeti za to, da bo ves program dela zastavljen tako, da bomo v realnem času dobili zgodovinsko sintezo in ne le nekaj ozkih monografij.

Martin Ivanič

POSVETOVANJE O AKTUALNIH VPRAŠANJIH SLOVENSKE IN HRVAŠKE MANJŠINE V AVSTRIJI

Ljubljana, 28. maja 1976

Položaj slovenske in hrvaške manjšine v sosednji Avstriji je bil v vsem povojnem času — včasih bolj, včasih manj intenzivno — središče zanimanja določenega kroga znanstvenikov in strokovnjakov. Pri tem smo bili še posebej Slovenci tisti, ki smo življenje in delo naših manjšin za mejo in tudi položaj narodnosti znotraj Slovenije in Jugoslavije spremljali z vso znanstveno kritičnostjo ter poskušali vedno znova opozarjati na diskriminacije, ki jih doživljajo naši rojaki za mejo. Jedro znanstvenega dela na področju narodnostne doktrine in zaščite narodnih manjšin je bil vse od leta 1944 današnji Inštitut za narodnostna vprašanja, ki je skupaj z zunanjimi sodelavci različnih strok in usmeritev dal osnove za znanstveno dojetanje manjšinske problematike.

Kontinuirano spremljanje manjšinske problematike v zamejstvu in doma in še posebej v zadnjem času izredno diskriminacijsko obnašanje republike Avstrije do slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem, sta narekovala Inštitutu za narodnostna vprašanja, da je na iniciativo Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije in Hrvaške ter skupaj z Zavodom za migracije i narodnosti iz Zagreba organiziral znanstveno posvetovanje o aktualnih vprašanjih slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji. Neposredni vzrok zanj sta bila osnutka zakonov o »štetju posebne vrste« in o »narodnostnih skupinah v Avstriji«, ki sta najjasneje doslej pokazala na poslabšanje položaja obeh manjšin. V širšem kontekstu pa naj bi posvetovanje doprineslo, kot je v uvodni besedi dejal ravnatelj

Inštituta za narodnostna vprašanja dr. Janko Jeri, da bi se »dokopali do strokovno čim bolj utemeljenih dognanj in spoznanj o teh vprašanjih in ne nazadnje spodbudili nadaljnje koordinirano delo strokovnjakov iz vseh naših republik na tem področju«.

Zal je bil odziv strokovnjakov iz drugih republik sorazmerno majhen, še posebej če primerjamo udeležbo jugoslovanskih strokovnjakov na, recimo jim, manjšinskih konferencah v Trstu in Ohridu poleti 1974. To je bila prav gotovo ena izmed pomanjkljivosti posvetovanja, ki jo je pa delno nadomestilo dejstvo, da so se posvetovanja udeležili domala vsi strokovnjaki na tem področju iz Slovenije in Hrvaške. Preden se lotimo vsebinske plati posvetovanja in prispevkov posameznih strokovnjakov naj se omejimo še na nekaj splošnih opozoril.

Posvetovanje je so v avstrijski in koroški javnosti, še bolj pa politiki izredno natančno spremljali. Več kot stoglavi zbor strokovnjakov, javnih in kulturnih delavcev, članov akademije znanosti in umetnosti, univerzitetnih profesorjev in drugih udeležencev, ki so bili tako ali drugače seznanjeni z obravnavano tematiko, je tudi za koroško-avstrijsko javnost pomenil šok določene vrste. Doslej so bili namreč vajeni predvsem političnih akcij Jugoslavije in časopisnih polemik. Znanstven pristop k tej problematiki pa ni vedno našel dovolj odmeva, saj na primer Inštitut za narodnostna vprašanja kar osem let zaradi finančnih težav ni mogel izdajati svoje revije »Razprave in gradivo«, pa tudi druge publikacije na to temo smo, po dolgem premoru zaznali šele v zadnjem času. Na drugi strani pa je bliskovito slabšanje položaja koroških Slovencev in gradiščanskih Hrvatov, zahtevalo prav od organizatorjev posvetovanja vse več dnevno političnega dela in vse manj časa je ostajalo za poglobljeno študijsko delo.

Osnovna značilnost posvetovanja je bila znanstveno in strokovno neoporečno pripravljena vsebinska plat. Lahko rečemo, da so o položaju koroških Slovencev in gradiščanskih Hrvatov na posvetovanju govorili tisti ljudje, ki tačas najboljše poznajo njihovo problematiko. Pri tem imam v mislih tako referente ali boljše rečeno tiste strokovnjake, ki so dali iztočnice za popoldansko razpravo, kakor tudi razpravljalce. Škoda je le, da ni bilo razprave še več, res pa je tudi, da je ob iztočnicah, ki so bile podane na dopoldanskem delu posvetovanja, težko kaj bistvenega dodati ali s čim polemizirati.

Po apelu častnega predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti in znanega kulturnega delavca Josipa Vidmarja na zavestne sile v Avstriji, so z razpravami o posameznih vidikih položaja obeh manjšin v Avstriji nastopili štirje strokovnjaki iz Slovenije in trije iz Hrvaške. Dr. Borut Bohte, dr. Janko Pleterški, dr. Tone Zorn in dr. Vladimir Klemenčič so zastopali slovenske znanstvenike, Mirko Valentič, dr. Budislav Vukas in Mirjana Domini pa hrvaške.

Borut Bohte je v svojem prispevku osvetlil mednarodnopravne vidike položaja slovenske manjšine v Avstriji. Potem ko je pokazal na avstrijski odnos do mednarodnih dokumentov v okviru OZN, obravnavanje avstrijske manjšinske politike pred organi OZN in na kratko analiziral avstrijske notranje izvedbene pravice, je med drugim ugotovil, da trend avstrijske zakonodajalne in izvedbene politike nikakor ne pomeni bona fide izpolnjevanja mednarodnopravnih obvez in še manj progresivno izboljševanje položaja slovenske manjšine na Koroškem. Trdil je ravno nasprotno, namreč da gre »za tipičen primer tega, kar imenujemo v pravu in fraudem legis agere po rimsko oziroma abus de droit v modernejši pravni terminologiji«. Zadnja dva zakonska osnutka sta po njegovem mnenju kulminacija delovanja v tej smeri. Ko se je ozrl še na oba osnutka, je svoj govor sklenil z ugotovitvijo: »Opustite Avstrije, da celovito in v dobri veri izpolni te člene (gre za člene 6, 7 in 8 op. p.) predstavlja skupaj z neizpolnitvijo odstavka 5 člena 7 v povezavi z neizvedbo denacifikacije (v smislu člena 9 in 10 avstrijske državne pogodbe) želite po mednarodnem pravu, za katerega je odgovorna avstrijska država.«

Podobno tematiko, z naslovom »Prava slovenske i hrvatske manjine u Austriji na temelju medjunarodnog prava«, je obdelal dr. Budislav Vukas. Njegov prikaz temelji predvsem na obvezah Avstrije iz državne pogodbe, kjer v glavnem ugotavlja, da obveze iz člena 7 niso vezane na število pripadnikov manjšine in da od manjšinsko varstvenih določil, ki jih vsebuje senžermenska mirovna pogodba, lahko veljajo za Slovence in Hrvate le tista določila, ki urejajo področja manjšinskega varstva, ki jih 7. člen ne vsebuje. Po mnenju sestavljalca tega poročila takih področij ni, četudi na primer 68. člen senžermenske mirovne pogodbe direktno govori o finančni pomoči manjšini. Ne znam si namreč predstavljati enako-

pravnega položaja manjšine, ki izhaja iz 7. člena avstrijske državne pogodbe, brez finančne podpore za njeno vsestransko delovanje, tako kot jo je deležna večina in njene ogranizacije. Zakon o narodnostnih skupinah je označil Vukas kot zakon, ki ne odgovarja obvezam iz 7. člena državne pogodbe, in poudaril velike možnosti, ki nam jih nudijo bilateralni odnosi v smeri izboljšanja položaja naših manjšin. Na drugi strani pa je opozoril na koristi, ki bi jih morali imeti državi zaradi obstoja naših manjšin v Avstriji.

Tretji govornik je bil Mirko Valentič, ki je v kratkih besedah pokazal na stvarni položaj gradiščanskih Hrvatov s posebnim ozirom na predlog zakona o narodnih manjšinah v Avstriji. Po genetičnem prikazu problematike gradiščanskih Hrvatov od konca druge svetovne vojne je ugotovil, da predloženi zakon o narodnostnih skupinah ne odgovarja dejanskim interesom gradiščanskih Hrvatov, saj se ne dotika nekaterih bistvenih področij njihovega življenja in dela, kot so npr. oddaje v hrvaškem jeziku na RTV, podpiranja hrvaškega tiska, podpiranje književne in znanstvene dejavnosti ipd. »Brez posebnih tj. dodatnih ukrepov ni pospeševanja narodnih manjšin, ni dejanske enakosti Hrvatov z večinskim narodom na Gradiščanskem,« je zatrdil.

Prav gotovo najpomembnejši prispevek na posvetovanju o sodobnih problemih slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji je pripravil Janko Pleterski. Navedeno je analiziral oba predloga zakonov in svojo analizo strnil v definicijo: »Devetintrideset gostobesednih novih paragrafov izničuje pet kratkih in jasnih odstavkov 7. člena pogodbe o Avstriji in zasiplje dejstvo, da Avstrija teh svojih jasnih obveznosti vseh 21 let, kar veljajo, ni izpolnjevala, temveč da je, nasprotno, sistematično izpodkopavala obstoječe pozicije manjšin, ki jih 7. člen štiti.« Na tem mestu in ob prostoru, ki nam je na voljo, ne moremo prikazati analize, ki je privedla Pleterskega do zapisane definicije. Naj le na splošno ugotovimo, da je v praktično vsakem paragrafu novih zakonov našel in dokazal diskriminacijo določbe in namen zakonodajalca. Ugotovil je, da oba zakonska predloga sankcionirata dosedanje in prihodnje uspehe germanizacijskega pritiska, prav posebej pa sankcionirata organizirano kršenje mednarodnopravnih, ustavnih in zakonskih pravic slovenskega prebivalstva na Koroškem, izrecno še potrjujeta ilegalno rušenje dvojezičnega šolstva v letih 1958—1959 in pa podiranje dvojezičnih krajevnih napisov v letu 1972.

Do konca dopoldanskega dela posvetovanja so se zvrstili še trije predavatelji. Tone Zorn je v razmeroma dolgem prispevku označil osnovne značilnosti sodobnega položaja koroških Slovencev. S skoki v bližnjo zgodovino je prikazal dokaj popolno sliko njihovega položaja in pokazal na najbolj ključne trenutke njihovega življenja v zadnjih desetletjih. V zaključnem delu referata je poskušal tudi sam analizirati predlog zakona o narodnostnih skupinah, še zlasti odnos tega zakonskega osnutka do vprašanja »ugotavljanja« slovenske manjšine.

Vladimir Klemenčič je kot predzadnji referent govoril o uradnih avstrijskih popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni glede na slovensko manjšino in slovensko kot občevalni jezik v luči zakona o popisu prebivalstva posebne vrste. Kot že v svojih prejšnjih razpravah na to tematiko, je dokazal nesprejemljivost dosedanjih povojnih avstrijskih popisov prebivalstva, pokazal na malverzacije osrednjega avstrijskega statističnega urada in ugotovil, da je glede na izkušnje novi zakon o popisih prebivalstva posebne vrste le uzakonjenje sredstva, ki bo služilo kot instrument protislovenskega delovanja v Avstriji. »Koroške Slovence ne varuje noben avstrijski zakon pred protislovenskimi pritiski ob pripravah na popise prebivalstva ter pred potvorbami popisnih podatkov, zato lahko po dosedanjih izkušnjah trdimo, da ima zakon o popisu prebivalstva posebne vrste za narodno manjšino raznarodovalni značaj,« je dejal predavatelj.

Podobno tematiko je na primeru gradiščanskih Hrvatov obdelala Mirjana Domini. Tudi ona je prišla do podobnih rezultatov, ki jih je dokazovala celo s popisi od leta 1923 naprej. Ugotavlja, da so posledice zakona o štetju posebne vrste zelo dalekosežne in nevarne za obstoj in razvoj naših manjšin. Poleg tega, da zakonski predlog pomeni dejansko revizijo državne pogodbe, pogojuje tudi tisto, kar je za razvoj in obstanek vsake manjšine bistveno, tj. uporabo njihovega materinega jezika. Po njenem mnenju torej predlog zakona o popisu posebne vrste ne pomeni nič drugega kot potrdilo uspeha dosedanje germanizacije in odpiranje zakonskih možnosti za nadaljevanje procesa, ki vodi k samouničenju manjšin, ki žive na ozemlju Avstrije.

Na zaključku posvetovanja so udeleženci sprejeli posebno izjavo o položaju slovenske in hrvaške narodne manjšine v republiki Avstriji. Izjava je bila posredovana tudi v nemščini in angleščini, da bi lahko prodrla tudi med tujo javnost. V njej so udeleženci obsodili avstrijsko manjšinsko politiko, jo dokumentirano prikazali skozi ves čas po vojni in na koncu dodali še zadnja dognanja posvetovanja o zadnjih dveh zakonskih osnutkih.

Le nekaj mesecev po posvetovanju sta oba prireditelja izdala zbornik predavanj s posvetovanja. V njem so vsa predavanja, uvodna beseda dr. Janka Jerija, apel na zavestne sile Avstrije Josipa Vidmarja, izjava udeležencev posvetovanja in takoimenovane ugotovitve posvetovanja, v katerih so sintetično povzeti najbistvenjši elementi in dognanja predavanj. Zbornik je izšel v originalnih jezikih (slovensko-hrvaško) ter v nemščini in angleščini pod naslovom *Sodobna vprašanja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji (Suvremena pitanja... — Aktuelle Fragen... — Actual Questions of the Slovene and Croat Minorities in Austria)*. Na koncu publikacije sta dodana zemljevida, ki prikazujeta upravno razdelitev Koroške s slovenskim ali mešanim prebivalstvom po stanju z dne 1. 1. 1973 in hrvaška naselja na Gradiščanskem in v njegovi okolici.

Namesto pohvale naj za zaključek našega poročila povemo le, da so predlogi zakonskih osnutkov danes postali že zakoni, ki se v ničemer ne razlikujejo od zakonskih osnutkov. Vsa dognanja posvetovanja torej veljajo tudi za nove zakone, vsa predvidevanja predavateljev in razpravljalcev pa se vsak dan bolj uresničujejo. Dognanja ljubljanskega posvetovanja o sodobnih vprašanih slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji so s sedanjim dogajanjem na Koroškem stoddostno potrjena.

Dušan Nečak

ZBOROVANJE OB 125-LETNICI ROJSTVA SIMONA RUTARJA

V soboto, 9. oktobra 1976, tri dni pred 125-letnico rojstva zgodovinarja in zemljepisca Simona Rutarja (rojen 12. oktobra 1851 v vasi Krn pod goro istega imena na Tolminskem), se je pričela v Tolminu dvodnevna proslava tega jubileja. Prvi dan je bil namenjen znanstvenemu srečanju, ki naj bi osvetlilo mnogostrano Rutarjevo delovanje, drugi dan je bilo na sporedu odkritje spomenika (Rutarjev doprsni kip, delo akademskega kiparja Negovana Nemca iz Bilj) ter strokovni izlet za udeležence zborovanja po Baški grapi do Ruta. Celotno prireditev sta pripravila Goriški muzej ter Kulturna skupnost Tolmin v tesnem sodelovanju z društvi slovenskih arheologov, etnologov, geografov in zgodovinarjev.

Na delovnem programu prvega dne Rutarjeve proslave je bilo v dopoldanskem in popoldanskem delu 6 referatov, ki so predstavili slavljenca kot zgodovinarja, zemljepisca, arheologa in konservatorja (tako v Sloveniji kot v Dalmaciji), narodopisca in domoznanca rodne Tolminske. Zborovanje, ki mu je v obeh delih prisostvovalo okoli 60 ljudi, je v imenu skupščine občine Tolmin pozdravila podpredsednica skupščine Jožica Jarc. Večjo udeležbo zborovalcev je najverjetneje preprečilo nekoliko izjemno stanje, v katerem se je Tolminska znašla po potresnih sunkih v mesecu maju in septembru. Lahko še omenimo, da je bila proslava prvotno načrtovana za 22. in 23. maj 1976, nato pa je bila zaradi neposrednih razmer po prvih potresnih sunkih prestavljena na jesen.

Prvi referat zborovanja je bil prikaz in oznaka Rutarjevega zgodovinarskega dela. To temeljno vejo Rutarjevega življenjskega dela je obravnaval univerzitetni profesor dr. Bogo Grafenauer: »Mesto Simona Rutarja v slovenskem zgodovino-pisju«. Obravnava prof. Grafenauerju ni bila povsem nova, saj je o tem v nekoliko poljudnejši obliki govoril 21. maja 1972 pred Rutarjevo domačijo v Krnu ob priki izida ponatisa »Zgodovine Tolminskega«. Referat je po prikazu osnovnih črt slovenskega zgodovino-pisja posvetil posebno pozornost Rutarjevi generaciji zgodovinarjev, ki je pri Slovencih zakoreninila profesionalno zgodovino-pisje za razlik od amaterskih poskusov prejšnjih dob. Določil mu je mesto v skupini tistih šestih najpomembnejših slovenskih zgodovinarjev, ki so rojeni okoli leta 1850 pričeli ustvarjati že v drugi polovici sedemdesetih let. Prvak med njimi je bil dr. Franc Kos, pa vendar si je tudi Rutar zaslužil mesto med prvimi, zlasti zaradi svojih monografij slovenskih pokrajin. Ne glede na to pa je bil zagovornik kon-